

Zahraníční projekty k měření využití online informačních zdrojů

Ing. Barbora KATOLICKÁ
Univerzitní knihovna Západočeské univerzity v Plzni
bar@uk.zcu.cz

Inforum 2004: 10. konference o profesionálních informačních zdrojích
Praha, 25.-27.5.2004

Abstrakt: Příspěvek informuje o průběžných výsledcích projektu COUNTER, který řeší problematiku měření využívání online přístupných elektronických informačních zdrojů. Cílem tohoto projektu je vytvoření jednotné metodiky generování konzistentních a kompatibilních statistik, vytvoření mezinárodně uznávaného kódu Code of Practice, který jednoznačně definuje požadavky na data pro vytváření a dodávání statistik o využívání online elektronických informačních zdrojů. Je uveden přehled vydavatelů, kteří v současné době sledují statistiky dle metodiky projektu Counter a je naznačen další vývoj tohoto projektu vedoucího ke standardizaci zpracování statistik využití online informačních zdrojů. Dále je zhodnocena potřeba sledování statistik z pohledu vydavatelů i uživatelů.

A. Význam měření využívání EIZ

Přístup k aktuálním informacím z oblasti vědy a výzkumu z celého světa je nezbytnou podmínkou pro rozvoj informační společnosti. S rozšířením nových technologií je velké množství odborných informačních zdrojů nabízeno v elektronické podobě a jejich používání rychle narůstá. Výhodou elektronických informačních zdrojů (EIZ) dostupných online je pohodlný přístup přes webové rozhraní, možnost vyhledávání informací podle různých kritérií, a především rychlost získání požadovaných informací a jejich aktuálnost.

Knihovny se snaží o získání finančních prostředků ke zpřístupnění elektronických informačních zdrojů svým uživatelům a o následné vyhodnocení těchto vynaložených prostředků. Pro získání informací k takovému vyhodnocení je třeba měřit využívání informačních zdrojů, je třeba sledovat uživatelské statistiky.

Sledování statistických údajů je důležité jak pro instituce (např. knihovny), které zajišťují nákup informačních zdrojů a jejich zpřístupnění uživatelům, tak i pro vydavatele (či poskytovatele, zprostředkovatele) těchto informačních zdrojů.

Statistická data poskytují zpětnou vazbu o využití vkládaných finančních prostředků a jsou podkladem pro další finanční plánování. Jsou užitečným nástrojem pro zjišťování informačních potřeb a poskytují cenné informace při rozhodování o prodloužení licencí či nákupu nového informačního zdroje. Na hodnoty statistických ukazatelů mohou knihovny reagovat například lepší propagací, reklamou, zkvalitněním informační výchovy.

Pro vydavatele jsou statistiky důležitým podkladem k analýze trhu, k finančnímu plánování, ke zjišťování informačních potřeb uživatelů po stránce obsahové i technické.

B. Měření využívání EIZ ve světě

B.1 Nejvýznamnější zahraniční projekty

Ve světě se problematikou měření využívání EIZ zabývají již několik let a dodnes není zcela vyřešena. Pozornost je zaměřena především na on-line přístupné informační zdroje. Při sledování uživatelských statistik se v zahraničí objevují obdobné problémy, na které narážíme v naší republice. Někteří vydavatelé dodávají statistická data neporovnatelná - v nevhodných formátech a s nízkou vypovídací schopností.

Problematickou měření využívání on-line EIZ se zabývalo již několik pracovních skupin v rámci různých studií, návrhů a projektů. Za nejvýznamnější projekty jsou považovány:

- ICOLC Guidelines for Statistical Measures of usage of Web-based Information Resource <http://www.library.yale.edu/consortia/2001webstats.htm>
- ARL E-metrics project <http://www.arl.org/stats/newmeas/emetrics/index.html>
- NISO Standard Z39.7 <http://www.niso.org>

Na tyto aktivity navazuje projekt COUNTER <http://www.projectcounter.org>, který se jeví jako nejvýraznější projekt vedoucí k vytvoření mezinárodního standardu pro statistické měření využívání on-line přístupných informačních zdrojů. Další část příspěvku bude zaměřena na podrobnější popis současného stavu a následujícího vývoje tohoto projektu.

B.2 Současný stav projektu COUNTER

Název projektu je tvořen z prvních písmen slovního spojení Counting Online Usage of Networked Electronic Resources, které vyjadřuje zaměření tohoto projektu. Pravidelné zprávy a informace o průběhu řešení projektu jsou dostupné na adrese <http://www.projectcounter.org>.

COUNTER je mezinárodní projekt zaměřený na vytvoření standardu pro měření využívání online informačních zdrojů.

Projekt COUNTER je podporován a sponzorován mezinárodním společenstvím knihoven, vydavatelů a dalšími organizacemi. Řídící skupina projektu je složena z vydavatelů, zprostředkovatelů, zástupců z knihoven a konsorcií a pracuje v ní 37 členů. Projekt je podporován následujícími významnými organizacemi:

AAP	- Association of American Publishers
ALPSP	- The Association of Learned & Professional Society Publishers
ARL	- Association of Research Libraries
ASA	- Association of Subscription Agents and Intermediaries
BIC/EDItEUR	
JISC	- Joint Information Systems Committee
NCLIS	- National Commission on Libraries and Information Science
NISO	- National Information Standards Organization
PA	- The Publishers Association
STM	- International Association of Scientific, Technical & Medical Publishers
UKSG	- United Kingdom Serials Group

Pro zjištění požadavků ze strany uživatelů na dodávání uživatelských statistik byl v průběhu roku 2002 proveden mezinárodní průzkum. Na základě výsledků vyhodnocení tohoto průzkumu byl vyvinut Code of Practice, který představuje určitý standard pro sběr a report dat. Účelem Counter Code of Practice je usnadnit záznam, výměnu a interpretaci dat o využívání online informačních zdrojů pomocí mezinárodního standardu a protokolů pro poskytování důvěryhodných, konzistentních a kompatibilních statistik.

V prosinci 2002 byla dokončena 1.verze Code of Practice, jejíž platnost trvá do konce roku 2004.

1.verze COUNTER Code of Practice je zaměřena na statistické reporty online časopisů a databází. Statistické výstupy o využívání primárních (tj.časopisů) a sekundárních (tj.databází) elektronických informačních zdrojů jsou sledovány a poskytovány odděleně.

V 1.verzi Code of Practice jsou definovány datové položky pro měření využívání EIZ, komunikační a výstupní formáty, metody a frekvence doručování výstupních reportů, požadavky pro audit.

Statistické reporty musí vydavatelé EIZ poskytovat jako CSV soubory nebo jako Excel soubory či soubory jednoduše převoditelné do Excelu.

Výstupy musí být poskytovány nejméně jedenkrát měsíčně, musí být dostupné na www stránce, přístup k nim je třeba chránit heslem. Při updatu statistických reportů se předpokládá oznámení této aktualizace e-mailem administrátorovi databáze na straně uživatele.

Statistické výstupy musí být dostupné za aktuální kalendářní rok, ale zároveň i za roky předcházející. Statistické reporty nesmí být zveřejněny vydavatelem bez souhlasu individuálních uživatelů, konsorcií a jeho členských institucí .

Vydavatelé, kteří poskytují uživatelské statistiky dle COUNTER Code of Practice, jsou uvedeni na webových stránkách projektu Counter (<http://www.projectcounter.org>) a jejich statistiky jsou auditovány nezávislým auditorem (od ledna 2004). Tito vydavatelé jsou označovány jako „COUNTER - compliant“. Vydavatel, který se chce stát COUNTER-compliant, podepíše prohlášení (Declaration of COUNTER compliance), že statistické výstupy a data o využívání online IZ dodávaná zákazníkovi, budou odpovídat specifikaci COUNTER Code of Practice.

Specifikace typu statistických reportů dle 1.verze COUNTER Code of Practice :

Journal Report 1 (JR1)	- Number of Successful Full-text Articles Requests by Month and Journal – statistiky o využívání online časopisů
Journal Report 2 (JR2)	- Turnaways by Month and Journal – statistiky o využívání online časopisů, ke kterým je nastaven uživatelský model přístupu jako maximální počet současně pracujících uživatelů
Database Report 1 (DB1)	- Total Searches and Sessions by Month and Database – statistiky o využívání databáze
Database Report 2(DB2)	- Turnaways by Month and Database – statistiky o využívání databáze, ke které je nastaven uživatelský model přístupu jako maximální počet současně pracujících uživatelů
Database Report 3 (DB3)	- Total Searches and Sessions by Month and Service – statistiky o využívání služby

Code of Practice používá ve výstupních reportech některé termíny, které je třeba upřesnit:

Search (hledání)	- dotaz zapsaný do řešeršního formuláře a potvrzený (submit)
Session (přístup)	- úspěšný požadavek na online službu – jedná se o jeden cyklus uživatelských aktivit, který začíná při připojení ke službě nebo k databázi a končí při odhlášení se (exit, logout) nebo odpojením od serveru v rámci timeout (neaktivní uživatel)
Turnaways	- počet odmítnutých přístupů k článkům z časopisů nebo k záznamům z databáze

Journal Report 1 (JR1) - Number of Successful Full-text Articles Requests by Month and Journal - statistiky o využívání online časopisů:

	Print ISSN	Online ISSN	Jan - 01	Feb - 01	Mar - 01	Calendar YTD
Total for all journals			6637	8732	7550	45897
Journal of AA	1212-3131	3225-3123	456	521	665	4532
Journal of BB	9821-3361	2312-8751	203	251	275	3465
Journal of CC	2464-2121	0154-1521	0	0	0	0
Journal of DD	5355-5444	0165-5542	203	251	275	2978

Ve výstupních reportech JR1 se předává počet úspěšně zobrazených plnotextových článků s měsíční frekvencí, ve struktuře pro jednotlivé časopisy a časopisy celkem. Časopis je identifikován jménem, ISSN tištěného časopisu a ISSN online časopisu

Journal Report 2 (JR2) - Turnaways by Month and Journal - statistiky o využívání online časopisů, ke kterým je nastaven uživatelský model přístupu jako maximální počet současně pracujících uživatelů:

	Print ISSN	Online ISSN	Page Type	Jan - 01	Feb - 01	Mar - 01	Calendar YTD
Total Full-text Turnaways for all Journals				453	233	318	4765
Journal of AA	1212-3131	3225-3123	Full text Turnaways	23	40	12	342
Journal of BB	9821-3361	2312-8751	Full text Turnaways	18	20	16	287

Ve výstupních reportech JR2 se předává počet odmítnutých přístupů do plných textů článků z časopisu s měsíční frekvencí, ve struktuře pro jednotlivé časopisy a časopisy celkem. Časopis je identifikován jménem, ISSN tištěného časopisu a ISSN online časopisu.

Database Report 1 (DB1) - Total Searches and Sessions by Month and Database – statistiky o využívání databází:

		Jan - 01	Feb - 01	Mar - 01	Calendar YTD
Database AA	Searches Run	2322	2520	2742	29878
Database AA	Sessions	1821	1929	2211	27654
Database BB	Searches Run	3466	3210	4459	36543
Database BB	Sessions	1987	2200	2544	24209

Ve výstupních reportech DB1 se předává počet hledání a počet přístupů s měsíční frekvencí, ve struktuře pro jednotlivé databáze. Databáze je identifikována jménem.

Database Report 2(DB2) - Turnaways by Month and Database – statistiky o využívání databází , ke kterým je nastaven uživatelský model přístupu jako maximální počet současně pracujících uživatelů:

		Jan - 01	Feb - 01	Mar - 01	Calendar YTD
Total Database Record Turnaways for all Databases	Database Record Turnaways	453	233	318	2435
Database AA	Database Record Turnaways	23	40	12	60
Database BB	Database Record Turnaways	18	20	16	82

Ve výstupních reportech DB2 se předává počet odmítnutých přístupů k záznamům z databáze s měsíční frekvencí, ve struktuře pro jednotlivé databáze a pro všechny databáze celkem. Databáze je identifikována jménem.

Database Report 3 (DB3) - Total Searches and Sessions by Month and Service – statistiky o celkovém využívání služby:

		Jan - 01	Feb - 01	Mar - 01	Calendar YTD
Total for Service	Searches Run	16567	18643	20987	80654
Total for Service	Sessions	12007	12677	13003	65487

Ve výstupních reportech DB3 se předává celkový počet hledání a přístupů pro službu, s měsíční frekvencí.

Pro zajištění dodávání statistik o využívání EIZ dle mezinárodního doporučení je navrženo zahrnout následující klauzuli do licenční smlouvy mezi dodavatelem a odběratelem EIZ :

"Poskytovatel licence potvrzuje držiteli licence, že budou poskytovány uživatelské statistiky zahrnující využívání online časopisů a databází obsažených v této licenční smlouvě. Poskytovatel licence dále potvrzuje, že tyto uživatelské statistiky budou dodržovat specifikaci dle COUNTER Code of Practice, zahrnující sběr dat a jejich definici, report, formát, frekvenci a metodu doručení."

"The licensor confirms to the licensee that usage statistics covering the online usage of the journals and database included in this licence will be provided. The licensor further confirms that such usage statistics will adhere to the specifications of the COUNTER Code of Practice, including data elements collected and their definitions; data processing guidelines; usage report content, format, frequency and delivery method."

Ve vyhlášeném programu MŠMT ČR Program 1N „Informační infrastruktura výzkumu“ je v podprogramu 3.1 „Informační zdroje pro výzkum“ specifická podmínka, že v návrhu licenční smlouvy je třeba zohlednit schopnost poskytovatele licence zajistit statistické údaje o využívání zdroje (ve formátu ICOLC nebo COUNTER).

Aktuální přehled vydavatelů (k 17.3.2004), kteří sledují a dodávají statistiky o využívání

online informačních zdrojů dle COUNTER Code of Practice, je uveden v následující tabulce.

Register of Vendors providing COUNTER-compliant Usage Reports

Vendor	JR1	JR2	DB1	DB2	DB3
ACS Publications	Yes				
Allen Press	Yes				
Annual Reviews	Yes				Yes
Atypon Systems	Yes				Yes
BioOne	Yes				
Blackwell Publishing	Yes				Yes
BMJ Publishing Group	Yes	Yes			
EBSCO Publishing	Yes		Yes	Yes	Yes
Elsevier-ScienceDirect	Yes		Yes		Yes
Emerald Group Publishing	Yes				
Extenza	Yes				
Geological Society of America	Yes				
HighWire Press	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
Ingenta	Yes				No
ISI			Yes	Yes	No
MetaPress	Yes				
Nature Publishing Group	Yes				
Oxford University Press	Yes				
Portland Press	No				
Project MUSE	Yes		Yes	No	No
ProQuest Information & Learning	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
Public Library of Science	Yes				
Swets Blackwell	Yes				
Thomson Learning/Gale	Yes (zero usage not reported)		Yes	Yes	Yes
Wiley	Yes				

Poznámka:

- **JR1** = Journal Report 1: Number of Successful Full-Text Article Requests by Month and Journal
- **JR2** = Journal Report 2: Turnaways by Month and Journal
- **DB1** = Database Report 1: Total Searches and Sessions by Month and Database
- **DB2** = Database Report 2: Turnaways by Month and Database
- **DB3** = Database Report 3: Total Searches and Sessions by Month and Service

B.3 Další vývoj projektu COUNTER

1.verze COUNTER Code of Practice je zaměřena na časopisy a databáze a je platná do konce roku 2004. Je připravována vyšší verze (2.verze), která bude z pohledu vertikálního

poskytovat detailnější úroveň výstupů (výstupy až na úroveň článků z časopisů, rozlišení abstrakt, plný text v HTML či PDF, obsah, reference) a z pohledu horizontálního budou zahrnuty i e-book, referenční práce a další typy dokumentů. Platnost nové verze se předpokládá od ledna 2005.

B.4 Přínosy projektu COUNTER

COUNTER Code of Practice je otevřený systém. Pro jeho rozvoj je důležitá zpětná vazba od knihoven a od vydavatelů elektronických informačních zdrojů. Code of Practice umožní knihovnám porovnávat statistiky o využití IZ od různých vydavatelů a toto srovnání pomůže v rozhodování, do kterého online informačního zdroje investovat finanční prostředky. Dodržováním mezinárodního standardu se výrazně zlepšila kvalita dodávaných statistických dat pro odběratele, kteří by s nimi měli naložit v zájmu celkového zlepšení využívání elektronických informačních zdrojů.

V této souvislosti je třeba zdůraznit, že k lepšímu využívání EIZ nepomohou pouze kvalitní statistiky. Využívání elektronických informačních zdrojů je ovlivněno informovaností potenciálních uživatelů o možnostech přístupu k informačním zdrojům a k jejich obsahu a schopnostmi uživatelů se zdroji pracovat. Nezbytným předpokladem práce s elektronickými informačními zdroji je znalost práce s počítačem (internetem), jazyková vybavenost a informační gramotnost. Knihovna hraje nezastupitelnou roli při zajištění trvalé a vhodné propagace dostupných elektronických informačních zdrojů, při zajištění kvalitního školení svých zaměstnanců ve službách a pravidelného a účelně zaměřeného školení pro své uživatele.